Słowo wstępne

Prezentowana książka jest zbiorem rozpraw dedykowanych prof. dr Zofii Libiszowskiej (1918–2000) w dziesiątą rocznicę Jej śmierci. Przygotowując to wydawnictwo, uczniowie Pani Profesor, pracownicy Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego postanowili raz jeszcze dać dowód pamięci i uznania dla Jej niebagatelnych osiągnięć naukowych, dydaktycznych i organizacyjnych. Publikacja zawiera opracowania, które z jednej strony nawiązują do tematyki badań prof. Zofii Libiszowskiej, z drugiej zaś stanowią kontynuację zagadnień poruszanych w przygotowanej pod moją redakcją, a opublikowanej w 2007 r. pracy zbiorowej *Spory o państwo w dobie nowożytnej. Między racją stanu a partykularyzmem*. Dzięki temu przemyślanemu zabiegowi prezentowana tu publikacja ma dość istotny – jak sądzę – walor, jakim jest wewnętrzna spójność oraz jednorodność tematyczna i chronologiczna zamieszczonych w niej tekstów. Wynika to w pierwszym rzędzie z faktu, iż niemal wszyscy zaproszeni do udziału w tym przedsięwzięciu Autorzy związani są różnorodnymi więziami z Osobą Pani Profesor. Trójka z nich to Jej bezpośredni uczniowie (Jerzy Grobis, Zbigniew Anusik, Jolanta A. Daszyńska), którzy pod Jej kierunkiem przygotowali swoje rozprawy doktorskie. Trzej następni (Wojciech Szczygielski, Andrzej Stroynowski i Tadeusz Srogosz) to absolwenci Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego, którzy pamiętają prof. dr Zofię Libiszowską jeszcze z okresu swoich własnych – odbytych stosunkowo dawno temu – studiów historycznych. Kolejną grupę stanowią uczniowie uczniów Pani Profesor, którzy już obronili (Piotr Robak, Katarzyna Stelmasiak, Małgorzata Karkocha) lub też dopiero przygotowują (Karolina Korytkowska-Ogrodowczyk) swoje prace na

pierwszy stopień naukowy. Witold Filipczak to uczeń prof. dr hab. Wojciecha Szczygielskiego, a Andrzej K. Link-Lenczowski i Mariusz Markiewicz to z kolei uczniowie serdecznie zaprzyjaźnionego z prof. dr Zofią Libiszowską prof. dr Józefa A. Gierowskiego. Godny podkreślenia wydaje się tu fakt, że przyjaźń Mistrzów znalazła swoją owocną kontynuację w następnym pokoleniu. Osobno wspomnieć trzeba o Richardzie Butterwicku, który co prawda doktorat uzyskał na Uniwersytecie w Cambridge, ale wcześniej odbył długi staż naukowy w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego pod okiem Pani Profesor. Może więc zostać uznany za jednego z Jej ostatnich uczniów.

Nie bez znaczenia dla zawartości prezentowanej publikacji jest również to, że szeroko pojęta problematyka państwa, władzy i polityki w czasach nowożytnych znalazła swoje odzwierciedlenie w wielu pracach autorstwa prof. dr Zofii Libiszowskiej. Warto przy tym zwrócić również uwagę na fakt, iż Pani Profesor w swoich badaniach podejmowała problemy dotyczące dziejów zarówno dawnej Rzeczypospolitej, jak i historii powszechnej zawarte w przedziale czasowym od początków XVII aż po połowę XIX w. Zadanie postawione przez redaktora tomu zaproszonym do udziału w tym przedsięwzięciu Autorom nie było zatem zbyt trudne. Każdy z nich miał przygotować tekst z jednej strony mieszczący się w problematyce rozważań o władzy i polityce w czasach nowożytnych, z drugiej zaś nawiązujący do twórczości naukowej prof. dr Zofii Libiszowskiej. Osiągnięte na tym polu rezultaty okazały się całkiem obiecujące. Spośród piętnastu tekstów, które ostatecznie weszły do redagowanego przeze mnie tomu, aż dwanaście dotyczy wydarzeń, które rozgrywały się w XVIII stuleciu, jeden poświęcony został dziejom siedemnastowiecznej Anglii, a dwa są opracowaniami o innym charakterze. Wśród opracowań *stricte* historycznych udało się osiągnąć niemal idealną równowagę – w sześciu z nich omówiono wybrane aspekty historii dawnej Rzeczypospolitej, a siedem kolejnych poświęconych jest problematyce dziejów powszechnych.

Szczegółową prezentację zawartości redagowanej przeze mnie książki rozpocząć wypada od tekstu Mariusza Markiewicza *Nowe spojrzenie na państwo w czasach nowożytnych*, który stanowi swoiste wprowadzenie do problemów wyeksponowanych w tytule tomu. Badacz ten kontynuuje tu swoje wcześniejsze rozważania nad ustrojem państw nowożytnych i dyskusją toczoną wokół koncepcji i pojęcia absolutyzmu. Tym razem skoncentrował się on na funkcjonowaniu państw określanych przez zachodnioeuropejską histo-

riografię mianem fiskalno-militarnych, aby w konkluzji stwierdzić, że zarówno spóźnione reformy wojskowe podjęte przez Sejm Wielki, jak i zmiany w zakresie organizacji armii wprowadzone w Księstwie Warszawskim odwoływały się głównie do wzorów zachodnich, przede wszystkim francuskich.

Pierwszym spośród artykułów poświęconych problematyce polskiej (i jedynym odnoszącym się bezpośrednio do czasów saskich) jest tekst autorstwa Małgorzaty Durbas, w którym przedstawia ona postać Pierre'a Josepha kawalera de Solignac, sekretarza króla Stanisława Leszczyńskiego. Autorka ujawnia wiele nowych, nieznanych dotąd faktów dotyczących początków jego pobytu w Polsce i w sposób przekonujący udowadnia, że królewski sekretarz związany był blisko z gronem najbliższych współpracowników Augusta II, a więc zdeklarowanych wrogów Stanisława Leszczyńskiego. Czasów saskich, ale jedynie pośrednio, dotyczy również artykuł Andrzeja Stroynowskiego, który ukazuje tę epokę przez pryzmat opinii formułowanych po pierwszym rozbiórze Rzeczypospolitej, a więc już w czasach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego. Witold Filipczak, koncentrując się głównie na wymianie poglądów dotyczących przebiegu i uchwał sejmu z 1782 r., kreśli ciekawy obraz skomplikowanych i intrygujących zarazem relacji pomiędzy władcą Rzeczypospolitej – Stanisławem Augustem a Elżbietą z Branickich Sapieżyną. Tadeusz Srogosz, autor jedynego w tym zbiorze opracowania poświęconego polityce zagranicznej państwa polsko-litewskiego w czasach stanisławowskich, omawia stanowisko dworu warszawskiego wobec aneksji Krymu przez Rosję w 1783 r. Zwraca uwagę na fakt, iż neutralność w konflikcie rosyjsko-tureckim, zadeklarowana przez Radę Nieustającą pozostawała w wyraźnej sprzeczności z wkroczeniem na terytorium Rzeczypospolitej dwóch osłonowych korpusów rosyjskich. Nie mając możliwości podjęcia bardziej zdecydowanych działań zarówno dowództwo wojsk polskich na kresach południowo-wschodnich, jak i władze w Warszawie zmuszone zostały do gry na zwłokę i do oczekiwania na decyzje, które doprowadziły w ostatecznym rozrachunku do kapitulacji Turcji i wycofania wojsk rosyjskich z granic Rzeczypospolitej. Z kolei Richard Butterwick jest autorem opracowania poświęconego postawie politycznej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego w latach 1789–1792. Stanowi ono ważny głos w dyskusji w dokonującej się właśnie rewizji stanowiska polskiej historiografii odnośnie do oceny (dotychczas raczej negatywnej) osoby najmłodszego brata Stanisława Augusta. Wreszcie Wojciech

Szczygielski, wybitny znawca problematyki Sejmu Wielkiego, w napisanym przez siebie artykule omawia kwestie związane z przyjęciem ustawy o Sejmie w dniu 12 maja 1791 r. Przedmiotem analizy Autora nie jest jednak sama ustawa, lecz dyskusje toczone na forum sejmowym w okresie poprzedzającym jej przyjęcie. W tekście tym eksponowana jest zwłaszcza rozgrywka pomiędzy obozem reformatorskim a przeciwnikami ustawy konstytucyjnej z 3 maja 1791 r.

Grupę tekstów powszechno dziejowych otwiera zwięzłe opracowanie pióra Andrzeja K. Link-Lenczowskiego, który w syntetycznym zarysie przedstawił relacje na styku władza-społeczeństwo w Anglii w dobie panowania Karola II, koncentrując się zwłaszcza na mocno skomplikowanej w owym czasie kwestii religijnej. Problematyce szwedzkiej poświęcony jest artykuł, w którym przedstawiam ewolucję postawy Gustawa III w okresie jego ponad dwudziestoletniego panowania. Staram się tutaj odpowiedzieć na pytanie, dlaczego król-liberał, który po dokonaniu zamachu stanu w sierpniu 1772 r. postanowił dobrowolnie podzielić się władzą ze swoimi poddanymi, u schyłku życia stał się autokratą i despota łamiącym bez skrupułów wszelkie ograniczenia swojej monarszej prerogatywy? Piotr Robak w obszernej rozprawie przedstawił natomiast działania dyplomacji francuskiej w momencie głębokiego kryzysu, w jakim pogrążyła się Wielka Brytania w związku z narastającym konfliktem pomiędzy metropolią a jej koloniami w Ameryce Północnej. Autor stara się ukazać i uzasadnić wszystkie możliwe uwarunkowania wpływające na stanowisko Francji wobec wydarzeń amerykańskich w okresie pomiędzy wypadkami w Bostonie z grudnia 1773 r. a sukcesami militarnymi, jakie w konfrontacji z wojskami angielskimi zaczęli odnosić koloniści w roku 1775.

Nie trzeba nikomu przypominać, jak wielki wkład do rozwoju amerykanistyki polskiej wniosła prof. dr Zofia Libiszowska. Do tego obszaru Jej badań nawiązują bezpośrednio trzy prace zamieszczone w prezentowanym tu wydawnictwie. Karolina Korytkowska-Ogrodowczyk ukazuje dylematy Amerykanów związane z lokalizacją stałej siedziby władz federalnych Stanów Zjednoczonych. Autorka przedstawia przebieg debaty i komplikacje związane z wyborem miejsca lokalizacji stolicy nowego państwa w latach 1783–1791. Katarzyna Stelmasiak omawia poglądy i oceny Thomasa Jeffersona dotyczące sytuacji w Republice Zjednoczonych Prowincji Niderlandów sformułowane w okresie jego pobytu w Paryżu w latach 1785–1789, a zwłaszcza w czasie wizyty przyszłego prezydenta w Holan-

dii w roku 1788. Z kolei Jolanta A. Daszyńska zajęła się przybliżeniem sylwetki i myśli wielce kontrowersyjnego polityka amerykańskiego, jakim był John Caldwell Calhoun (1782–1850), który w latach 1825–1832 pełnił funkcję wiceprezydenta Stanów Zjednoczonych. W ciekawym artykule – ze względów redakcyjnych umieszczonym pomiędzy tekstami Katarzyny Stelmasiak i Jolanty A. Daszyńskiej – Małgorzata Karkocha dokonała natomiast szczegółowej analizy informacji prasowych dotyczących polityki wyznaniowej francuskiej Konstytuanty (1789–1791), a publikowanych na łamach periodyków warszawskich z tego samego okresu. Autorka dochodzi do wniosku, że czytelnicy warszawskiej prasy informacyjnej byli rzetelnie i na bieżąco informowani o wypadkach rozgrywających się we Francji, a sprawom wyznaniowym poświęcano szczególnie dużo miejsca i uwagi.

Ostatnim tekstem wchodzącym w skład redagowanego przeze mnie tomu jest interesujące studium Jerzego Grobisa na temat Oświecenia w wybranych pracach postmodernistów. Zwraca uwagę fakt, że uczeń prof. dr Zofii Libiszowskiej, który zajmował się dotąd głównie dziejami Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, zwrócił się w kierunku rozważań o charakterze teoretyczno-filozoficznym, a więc w sferę dość odległą od zainteresowań naszej wspólnej Mistrzyni.

Jako redaktor tomu pozwalam sobie na koniec zauważyć, że wszystkie prace, które znalazły się w prezentowanym tu zbiorze są wysoce wartościowe pod względem merytorycznym i każda z nich stanowi bez wątpienia istotny wkład do nauki historycznej. Pozwalam też sobie wyrazić przekonanie, że głosy Autorów zaproszonych do udziału w tym przedsięwzięciu w sposób wyrazisty i kompetentny wpiszą się do dyskusji i sporów o państwo, władzę i politykę w czasach nowożytnych. Nie pozostaje mi zatem nic innego, jak tylko zachęcić łaskawych Czytelników do uważnej lektury oferowanej im książki.

Zbigniew Anusik